

Šoninis mąstymas: kas tai ir kaip jį ugdyti(s)

Nepasiduokite juodai ir baltai mąstysenai - mąstykite geltonai.

Pasaulis retai būna vien juodas ar baltas. Kas gi mus taip dažnai verčia galvoti, kad rinktis galime tik iš dviejų dalykų ar variantų? Kad yra tik „teisinga“ arba „klaidinga“? „Taip“ arba „ne“? Apsiriboti galvojant, kad problemą galima išspręsti tik vienu ar kitu būdu, yra tas pats, kas apriboti pasaulį. Prisiversdami ieškoti alternatyvų, dažnai galime atrasti sprendimų, daug geresnių nei du pirmieji. Tiek savo profesinėje veikloje, tiek asmeniniame gyvenime vertėtų nepasitenkinti vienu ar dviem pasirinkimo variantais. Visada reikėtų paieškoti trečiojo problemos sprendimo, o gal netgi penkiolikto ar dvidešimto...

Mąstymas, kai neapsiribojama tik dviem – dažnai kraštutiniais – variantais (pvz. vien juoda ar balta), dar kitaip vadinamas geltonąją mąstysena (Kazlauskienė ir kt., 2014 ir kt.). **O taip mąstyti mums ypač padeda šoninio mąstymo gebėjimų ugdymas(is).**

Šoniniu mąstymu yra vadinamas nestandartinis, nešabloniškas mąstymas, padedantis išsivaduoti iš įprastų stereotipų ir tapti naujų idėjų generatoriumi.

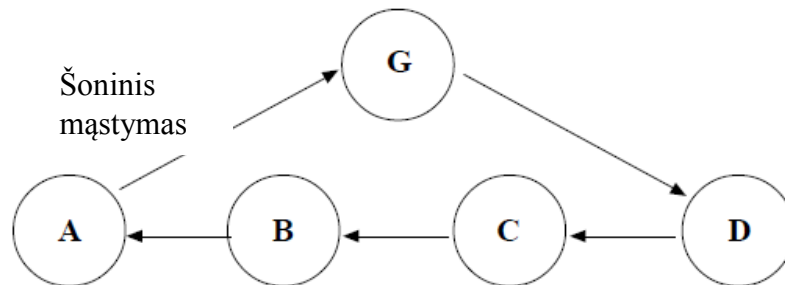
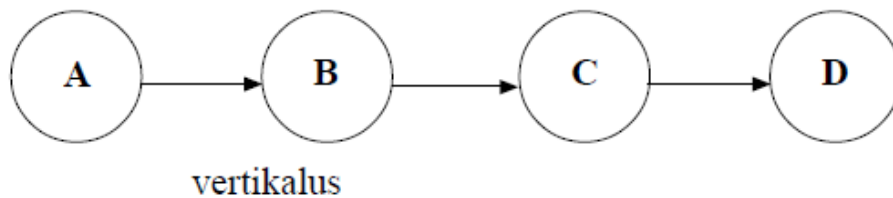
Įprastai gaunamą informaciją mūsų mąstymas apdoroja standartiniais, nusistovėjusiais būdais. Iš dalies, tai labai patogiu ir efektyvu, nes galima greitai gauti sprendimą. Kita vertus, nuolat kintančiame pasaulyje atsirandančios problemos dažnai yra netipinės, kompleksinės, jų sprendimui reikia nestandartinio mąstymo. Šiuo atveju labai praverčia išugdytas šoninis mąstymas, kuris sprendžiant problemas veikia visiškai kitaip negu loginis (vertikalus) mąstymas. Logiškai mąstant, kiekvienas teisingas žingsnis yra būtina sąlyga, kad gautume reikiamą sprendimą. Tuo tarpu šoniniam mąstymui tai nėra būtina. Priešingai, kartais net būtina būti neteisiam. Logiškai mąstydami, naują mintį ar idėją vertiname iškart. Mąstydami šoniniu būdu, galime neskubėti vertinti, bet suteikti galimybę problemos sprendimui reikalingai informacijai susieti į vieną visumą ir tik po to vertinti ar kelti naujas idėjas.

Šoniniu mąstymu siekiama „išeiti“ už racionalaus mąstymo, logikos ribų. Jis turi padėti išsilaisvinti iš senų, įprastų vaizdinių, sprendinių ir pan. Tai, savo ruožtu, padeda keisti požiūrį į įvykių eigą ir naujai pažvelgti į daugelį įprastų dalykų. Šio metodo pagalba galime atsikratyti senų stereotipinių sprendimų.

Kita vertus, šoninis mąstymas neatmeta loginio (vertikalaus) mąstymo privalumų. Priešingai, tarp loginio (vertikalaus) ir šoninio mąstymo yra glaudi sąveika. Jie vienas kitą papildo. Šoninis mąstymas efektyvina loginį, suteikdamas jam kūrybinį pobūdį, didesnes pasirinkimo galimybes. Savo ruožtu, pastarasis didina šoninio mąstymo veiksmingumą. Maža to, šoninis mąstymas pasireiškia netgi anksčiau nei loginis (vertikalus). Ir nors didesnę dalį laiko mes mąstome logiškai, šoninis mąstymas mums gali labai padėti, kai atsiranda kliūtys, kai patenkame į aklavietę. (Tidikis, 2003, Kazlauskienė ir kt., 2014).

Generuojant idėjas, sprendžiant problemas, siūloma įvaldyti abu tuos mąstymo tipus. Nobelio premijos laureatas Edvardas de Bono (de Bono, 1990), pagrindęs šoninį mąstymą, jį palygino su automobilio greičių dėžės atbuline pavara: „*Su šia pavara toli nenuvažiuosi. Bet ir be jos negalima apsieiti. Būtina mokėti ja naudotis, kad automobilis taptų manevringesnis ir lengvai pajudėtų iš aklavietės*“ . (Tidikis, 2003).

Loginiame (vertikaliame) mąstyme iš kelių variantų pasirenkamas geriausias variantas, ir jis analizuojamas. Šoniniame mąstyme nagrinėjami visi alternatyvūs variantai, net ir nepatraukliausi. Jei loginiame (vertikaliame) mąstyme kiekvieną naują žingsnį lemia ankstesnysis, tai šoniniame mąstyme egzistuoja kur kas didesnė judėjimo laisvė. Galima daryti šuolį į priekį arba į šoną, o paskui užpildyti praleistą grandinę, netgi grįžti atgal.

2 pav. Vertikalaus ir šoninio mąstymo minties eigos skirtumai (Kazlauskienė ir kt., 2014)

Taigi, šoninis mąstymas yra nukreiptas ne tik į naujų idėjų paiešką, bet ir į esamų stereotipinių, šabloniškų sąmonės modelių keitimą ar jų pertvarkymą.

A. N. Lukas išskiria dvylika nešabloninio mąstymo būdų (Kazlauskienė ir kt., 2014):

1. TARIAMASIS PRIEŠPASTATYMAS. Šį būdą galima iliustruoti Ostapo Benderio fraze: „Niekas mūsų nemylė, išskyrus kriminalinę paiešką, kuri taip pat mūsų nemylė“.

2. APGAULINGAS SUSTIPRINIMAS. Iš Marko Tveno knygos „Prasčiokai užsienyje“: „Iš visko sprendžiant, aš turiu milžiniškus proto rezervus, – jiems panaudoti man kartais reikia savaitės“.

3. VEDIMAS PRIE ABSURDO. Angliškas bokso apibrėžimas: „Nuomonių pasikeitimas kumščiu pagalba“.

4. ABSURDIŠKAS ŠAMOJINGUMAS. Apsakymas apie Češiro katiną, kuris visą laiką šypsojosi: „Kartais šypsena dingdavo ir likdavo tik veidas; bet atsitikdavo, kad dingdavo veidas, ir tada likdavo tik šypsena“.

5. STILIŲ SUPLAKIMAS ARBA „PLANŲ SUTAPATINIMAS“. Kreipimasis „Didžiai gerbiamas“ į asmenį, kurio iš tiesų negerbiame.

6. UŽUOMINA ARBA TIKSLI ASOCIACIJŲ GRANDINĖ.

7. DVIGUBAS KOMENTAVIMAS (KALAMBŪRAS). Mokslų akademijoje buvo pasiūlyta išrinkti tikruoju akademijos nariu mažaraštį karo ministrą Arakčejevą: „Kad akademikas neturi mokslinių nuopelnų“, – pasakė vienas akademikas. Jam buvo atsakyta: „Tačiau jis yra „artimas valdovui“. „Toku atveju siūlau išrinkti valdovo vežiką Ilją Baikovą“, – pasiūlė akademikas.

8. IRONIJA. Erazmo Roterdamiečio knyga „Pagiriamasis žodis kvailybei“. Garsusis personažas kareivis Šveikas, atvestas į kalėjimo kamerą, sako: „O, čia neblogai, gultai iš obliuotų lentų“.

9. ATVIRKŠTINIS PALYGINIMAS. Kai Heinę aplankė Marksas, jis sunkiai sirgo, ir moterys sanitarės į lovą jį įkeldavo su paklode. Heinė tarė Marksui: „Matote, damos mane vis dar nešioja ant rankų“.

10. LYGINIMAS PAGAL ATSTITKINIŲ AR NEESMINIŲ POŽYMIŲ. „Įstatymas kaip stulpas: perlupti negalima, o apeiti galima“.

11. PAKARTOJIMAS. „Vienintelė pamoka iš istorijos yra ta, kad žmonės iš istorijos nepasimoko“.

12. PARADOKSAS. „Geriausia priemonė išvengti pagundos – pasiduoti jai“.

Užduotys, skirtos šoninio mąstymo gebėjimams ugdyti(s) (Kazlauskienė ir kt., 2014)

• Metodas „KODĖL?“

Šis metodas pažadina smalsumą, išsilaisvina nuo racionalumo, įprastų idėjų, pasikliaunama vaizduote. **Klausimo „Kodėl?“ kėlimo pavyzdys, susijęs su užduota tema:**

1. Kodėl dvi galvos geriau, nei viena?
→ Kad geriau mąstyti.
2. Kodėl mes norime geriau mąstyti?
→ Kad laimėtumėme pirmąją vietą.
3. Kodėl mes norime laimėti pirmąją vietą?
→ Kad pasidžiaugtume.
4. Kodėl mes norime pasidžiaugti?
→ Kad

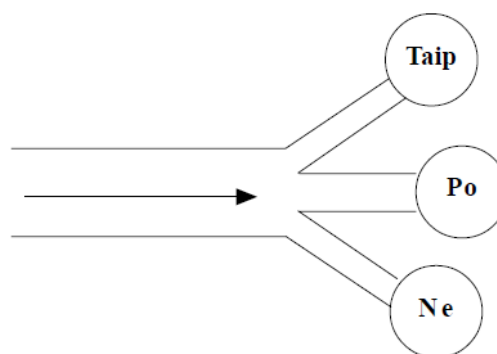
• Metodas „TAIP, IR ...“ VIETOJ „TAIP, BET ...“.

Sakydami „Taip, ir...“ vietoje „Taip, bet...“ mokomės idėjose matyti pozityvumą, o ne jas kritikuoti. **Pasiūlymas : „Imkime ir išmokime austi juostas“**

1. Vietoj „*Taip, bet man nepatinka austi*“ sakyti „*Taip, ir man patinka dainuoti*“.
2. Vietoj „*Taip, bet aš neturiu tinkamų siūlų*“ sakyti „*Taip, ir aš galiu austi iš virvių*“.

• Metodas „Po“.

Šoninio mąstymo pagalba kūrybiškai galime keisti situaciją, išsilaisvinti iš įprastų modelių ir sukurti naujus. Metodo „Po“ (Tidikis, 2003, Kazlauskienė ir kt., 2014) paskirtis – taip sugrupuoti informacijos elementus, kad galima būtų sukurti naujus arba modifikuoti senus. Kodėl pasirenkamas „Po“ simbolis? Ar yra koks nors jo ryšys su kitais žodžiais? Taip, kai kurias „Po“ funkcijas galima išreikšti žodžiais, „*tarkim, kad ...*“, „*spėjam*“, „*sakykim*“, „*manykim*“, „*įsivaizduokim*“. Taigi dėl abejojimo funkcijos jį galima išreikšti ir kitais žodžiais. Tačiau „Po“ yra ir kitos funkcijos kitokio pobūdžio, pvz.: visiškai tarp savęs nesusijusių dalykų, reiškinių ar žodžių jungimas. Pavyzdžiui, paskelbus vieną iš dviejų nuosprendžių: „*Tai priimtina*“ arba „*Tai nepriimtina*“, jokių kompromisų būti negali. Remiantis metodu „Po“, mes nukreipiame viduriniu juo keliu (žr. 3 pav.).

3 pav. „Po“ metodo kryptis

Taigi **pirmoji „Po“ funkcija:** informacijos elementų naujo darinio sudarymas.

Informacijos elementų naujo darinio sudarymo uždaviniai

- sukurti tokią kombinaciją, kuri be jo pagalbos tiesiog negalėtų išvysti dienos šviesos;
- sudaryti sąlygas, kuriomis būtų eliminuotas bet koks vertinimas;
- neleisti išnykti tokioms kombinacijoms, kurios skirtingomis aplinkybėmis būtų atmetos kaip prielaidos;

– sukurti tokias elementų kombinacijas, kurios atliktų stimulo vaidmenį ir nukreiptų mūsų sąmonę naujos idėjos kryptimi. (Kazlauskienė ir kt., 2014)

- Po“ - skirtingai nei „ir“ - nejungia vieno elementų su kitais.
- „Po“ - skirtingai nei „arba“ - nepriešpastato elementų vieno kitam.
- „Po“ - skirtingai nei „šis“ - nesutapatina vieno elemento su kitu. Ši funkcija suteikia galimybę sakyti viską, ką panorėsime. Jai nereikia teisintis dėl savo poelgių, pakanka ištarti žodį „po“.
- Dėl „po“ žiūrime į priekį, o ne atgal. (Kazlauskienė ir kt., 2014)

Antra „Po“ funkcija: senų informacijos elementų kombinacijos peržiūra, leidžianti abejoti dėl anksčiau sukurtų modelių. Čia „Po“ veikia kaip priemonė, išlaisvinanti mus nuo anksčiau priimtų idėjų, etikečių, kategorijų ir klasių.

Šioje funkcijoje „Po“:

- meta iššūkį egzistuojančių modelių nepakeičiamumui;
- kelia klausimą dėl nusistovėjusių modelių efektyvumo;
- demontuoja priimtus modelius ir išlaisvina informacijos elementus, kurie gali vėl susijungti, sudarydami kitus modelius;
- suteikia naują gyvenimą informacijai, uždarytai etikečių ir kategorijų gnaužtuose;
- skatina ieškoti alternatyvių informacijos elementų darinių. Kai naudojames „Po“, akcentas „kodėl“ perkeliamas „kuria linkme“. Sudarome naują elementų kombinaciją ir žiūrime, kur ji mus nuves, ką ji gali mums duoti. (Kazlauskienė ir kt., 2014)

- „Po“ metodo taikymo principas reikalauja nepamiršti, kad tai yra simbolis, kuris atkreipia dėmesį į mūsų mąstymo veiklos, paprastai sudarančios fiksuotus modelius, ypatumus.
- „Po“ verčia mus atsiminti apie galimą įvairių stereotipų, šampų ir klišių egzistavimą.
- „Po“ primena galimybę intuityviai pertvarkyti modelius ir gauti kažką nauja, nesinaudojant papildoma informacija.
- „Po“ – priemonė, leidžianti išnaudoti informaciją ne pačiais akivaizdžiausiais ir racionaliausiais būdais.
- „Po“ imasi ypatingo vaidmens, kurio jokie kiti kalbos elementai negali adekvačiai panaudoti. (Kazlauskienė ir kt., 2014)

• **Šešių galvojančių skrybėlių metodas** (Kazlauskienė ir kt., 2014 ir kt.)

Šis kūrybinio mąstymo metodas, padeda nukreipti mąstymo procesą įvairiomis kryptimis. Asmuo arba grupė naudojanti šį metodą turi viena po kitos užsidėti šešias skrybėles, atitinkančias tam tikrą mąstymo būdą. Vienu metu galima dėvėti tik vieną skrybėlę. Pateikiamos tokios skrybėlių reikšmės:

- **Balta skrybėlė** – analizuojami jau žinomi faktai, skaičiai ir informacijos poreikiai. (*Kokią informaciją mes turime?, Kokios informacijos mums reikia?, Kokius klausimus turėtume užduoti?, Kur gauti informacijos?, Kokie faktai susiję su šiuo klausimu? Ar tai tikri faktai?*)
- **Raudona skrybėlė** – apima intuityvą ir jausmus. Ši skrybėlė mąstymo dalyviams leidžia remtis vien tik jausmais, kas yra nepriimtina įprastoje diskusijoje.
- **Geltona skrybėlė** – reiškia optimizmą. Siekiama atsakyti į klausimus: „*Kodėl kažkas veiks ir kokią naudą tai atneš?*“ Toks mąstymas gali būti naudojamas, žiūrint į galimus siūlomų veiksmų rezultatus ar ieškant vertės jau įvykusiųose dalykuose.
- **Žalia skrybėlė** – mąstoma kūrybiškai, ieškoma alternatyvų, galimybių ir naujų idėjų.
- **Juoda skrybėlė** – tai kritiško mąstymo ir atsargumo skrybėlė. Ji naudojama sprendžiant ar pasiūlymas derinasi prie faktų, turimos patirties, naudojamos sistemos ar taisyklių. Ši skrybėlė visada yra logiška.

- *Mėlyna skrybėlė* – apžvalgos ir proceso kontrolės skrybėlė. Žiūrима ne į tiriamą dalyką, bet į mąstymą apie tą dalyką. Peržvelgiama ar visų skrybėlių galimybės buvo išnaudotos. Šešių galvojančių skrybėlių metodas kiekvienam dalyviui leidžia visiškai atsiskleisti ir skatina įvairiapusišką mąstymą. Pasak E. de Bono (2010), metodas leidžia atskirti veiklą nuo ego. Kitaip tariant kiekvienas individas reiškiasi pagal skrybėlės spalvą, todėl savo nuomonės gynimas nebetenka prasmės.

Literatūra

1. Aktyvaus mokymosi metodai. (1999). Vilnius: Garnelis
2. De Bono E. (1990). The free mind. A Lateral thinking approach
3. Edward de Bonos Six Thinking Hats And Lateral Thinking. Žiūrėta [2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.xeltraining.com/courses/edward-de-bonos-six-thinking-hats-and-lateral-thinking>
4. Kazlauskienė A., Gaučaitė R., Pocevičienė R., Masiliauskienė R., Vilutienė R., Norutienė L. (2014). Pradinių klasių mokinių kūrybiškumo ugdymas sprendžiant praktines problemas. Metodinė priemonė. Vilnius: Eugrimas. Žiūrėta [2016-08-02]. Prieiga per internetą: http://www.upc.smm.lt/projektai/tobulinimas/naujienos/leidinys/Pradiniu_klasiu_mokiniu_kurybiskumo_ugdymas_sprendziant_praktines_problemas.pdf
5. Knowles M. S. (1983). Self-directed Learning. A Guide for Learners and Teachers. Cambridge Adult education
6. Kūrybinio mąstymo metodai. Žiūrėta [2016-07-19]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/psichologija/kurybinio-mastymo-metodai/>
7. Šešios mąstymo skrybėlės. Žiūrėta [2016-06-08]. Prieiga per internetą: <http://www.verslas.in/sesios-mastymo-skrybeles>
8. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. (2016). Žiūrėta [2016-08-05]. Prieiga per internetą: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>
9. Tīdikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilniu
10. Лук А. Н. О чувстве юмора и остроумии. – Москва: Искусство, 1968. С. 82–116.